

Рева І. А.,

викладач кафедри романо-германської філології
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”,
м. Старобільськ, Україна
rewairinaan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0753-5326>

АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЄДНОСТЕЙ В ТВОРІ „КОПІЙЧАНИЙ РОМАН” Б. БРЕХТА

Одним із найважливіших завдань сучасної лінгвістики та перекладознавства є переклад науково-технічної термінології. До складу науково-технічної термінології входить широкий, інтенсивно-розвинутий шар лексики, що активно взаємодіє із загальноновживаною лексикою. Під поняттям „науково-технічна термінологія” лінгвісти як правило розуміють: 1) науку про терміни („термінознавство”), 2) спеціальну лексику в складі всіх слів окремої мови („німецька термінологія”, „термінологія української мови” тощо), 3) спеціальну лексику, яка обслуговує окрему галузь науки чи техніки (Кияк, 2006, с. 37). У цілому лексична система мови є найрухливішою та наймобільнішою складовою частиною мови. В ній постійно з’являються нові слова, чергові значення в існуючих словах, модерні сталі вирази, висловлювання, а деякі слова стають застарілими, рідковживаними та можуть зовсім забуватися. Проте такі сталі вирази як фразеологічні єдності продовжують бути актуальними в нашому сьогоденні. Дослідження фразеології в німецькому мовознавстві бере свій початок із XVIII ст. Велика різноманітність словників, збірок, прислів’їв, приказок, стійких сполук слів, крилатих висловів характерні саме для XVIII – XX ст. На межі XIX – XX ст. у ліхтенштейнців формувалася державна самосвідомість. Модерністські віяння не мали істотного впливу на тогочасну літературу країн (Єгорова, 2019, с. 159). Їхні твори з лексичної точки зору наповнені архаїзмами, неологізмами, евфемізмами, фразеологізмами. Завдяки використанню таких лексичних одиниць митці описують побут, культурні традиції країни, соціальні проблеми, стрижень розвитку словесності. Класиками літератури цього періоду вважають А. Месра, Е. де ла Фонтена, М. Ленца, М. Роданжа, Т. Манна, Е. Ремарка, Б. Брехта та ін. Для того щоб краще зрозуміти розвиток лексичних термінів у художніх творах візьмемо за приклад творчий доробок „Копійчаний роман”, відомого німецького автора Б. Брехта.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що в сучасній лінгвістиці розділ фразеології займає широке коло проблем. До них належать вивчення фразеологізму як основної одиниці фразеології, його

природи, функціонування фразеологізмів у мовленні, виявлення їх різновидів.

Теоретичні дослідження фразеології представлені в працях українських і зарубіжних дослідників: В. Виноградова, В. Жукова, О. Куніна, І. Чернишової, Ф. Зейлера, В. Флейшер, В. Кортє, К. Зімка, Г. Блюмана, О. Потебні, Ш. Баллі, Ф. де Соссюра, Л. Авксентьева, Я. Билиці, В. Гаврися, М. Демського та ін. Проте питання перекладу фразеологічних єдностей в художній літературі все ще залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – визначити місце фразеології в системі мови та дослідити основні аспекти перекладу фразеологічних єдностей в творі „Копійчаний роман” Б. Брехта.

Найвизначнішою працею першої половини ХХ століття є „Німецька фразеологія” Ф. Зейлера. В ній вперше зроблена спроба диференціювати стійкі сполуки слів. Ф. Зейлер виділяє в окремі групи прислів'я, приказки (*sprichwörtliche Redesarten*), куди він відносить і власне фразеологізми (наприклад, *im Trüben fischen giessen an den Bettelstab kommen* в перекладі означає *ловити рибу в каламутній воді*, тобто *хитрувати для власної вигоди, намагаючись приховати свої дії*), афоризми, крилаті слова, парні сполуки слів. Багато уваги Ф. Зейлер приділяє аналізу етимології фразеологізмів, сферам їх виникнення та тематичній характеристиці. Важливо, що окремі висновки, положення цієї праці не втратили актуальності на сьогодні. Мовиться про диференцію прислів'я, що стало класичним, характеристика виражальних засобів та структури зворотів (Баран, 1999, с. 8). На думку лексикографа Е. Агрікола, верхня межа фразеологізмів обрамлена стійкою сполукою слів (*lose Wortverbindungen*), до яких належать: 1) сполуки слів, утворені внаслідок особливого або термінологічного варіантів значення одного із компонентів (наприклад, *italienischer Salat* – *італійський салат*, *eine saure Gurke* – *кислий огірок*); 2) географічні назви, титули, назви країн, організацій (*das Rote Meer* – *червоне море*, *Verdienter Künstler des Volkes* – *заслужений народний артист*); 3) порівняння, компоненти яких не зазнали переосмислення (*schwarz wie die Nacht* – *чорний як ніч*, *hart wie Stahl* – *твердий як сталь*). Сюди ж Е. Агрікол відносить перехідний тип сполук слів, де варіант значення одного із компонентів дуже віддалений від основного значення, проте зрозумілий настільки, що смисл звороту в цілому розкривається значеннями його компонентів (*der eiserne (=feste) Bestand* – *залізний (=твердий) компонент*, *blinder (=irrtümlicher, unnötiger) Alarm* – *сліпа (=помилкова, непотрібна) тривога*). Цей тип знаходиться на рівні між обмежено стійкими та стійкими сполуками слів (*feste Wortverbindungen*), які називаються фразеологізмами. Характерна ознака обмежено стійких сполук слів – це відсутність переосмислення значення їх компонентів (Баран, 1999, с. 9). За формальну нижню межу фразеологізмів Е. Агрікол виокремлює сполуки слів, що виступають самостійними реченнями та виражають закінчену думку. До них відносимо прислів'я: „*Schmiede das*

Eisen, solange es heiss ist – Куй залізо, поки гаряче”, афоризми: „Wer fremde Sprache nicht kennt, weiss nichts von seiner eigenen – Той хто не знає іноземних мов, нічого не розуміє в своїй власній мові”, сентенції: „*Die Axt im Hause respart den Zimmermann – Не рубай того стовпа, на якому сидиш*”, цитати: „*Etwas ist faul im Staate Dänemark (Shakespeare) – В державі датській завелась гнилизна (В. Шекспір)*”. Частина з них повністю або в скороченому вигляді переходить у фразеологічний фонд, наприклад: „*den Teufel an die Wand malen – малювати різні страхоття (перебільшувати небезпеку)*”. Щодо класифікації фразеологізмів, то німецькі дослідники розрізняють три групи: а) прості фразеологічні сполуки (einfache phraseologische Verbindungen). Значення одного із компонентів, здебільшого дієслова, зрушене або частково переосмислене: *Abschied nehmen – попрощатися, Erfolg Interesse – інтерес до успіху*; б) фразеологічні єдності (phraseologische Einheiten). Це звороти, що мають узагальнене чи переосмислене значення, хоч смисл їх розкривається за допомогою значень своїх компонентів: *Öl ins Feuer giessen: Stroh im Kopf haben; wie ein Buch reden – підливати олії у вогонь (підсилювати, розпалювати певне почуття, суперечку)*; в) ідіоми. Це – стійкий неподільний зворот мови, що передає єдине поняття, значення якого не визначається змістом його складових елементів: *jemanden im Stich lassen – кинути напризволяще (залишити в біді, не допомогти)*. До третьої групи належать деякі фразеологізми у формі речень, що відповідно до своєї структури повинні виходити за рамки фразеології, але мають усі характерні риси ідіом. Це фразеологізми, приміром: *wir werden das Kind schon Schaukeln – ми вже цю справу заглядимо (вирішити проблему)*, а також еліптичні окличні речення: *Ja Kuchen! – Якби не так! або Хоч би як!* (Баран, 1999, с. 9). Е. Агрікол відрізняє фразеологічні єдності та ідіоми один від одного, стверджуючи, що із семантичного переосмислення значень парні сполуки слів можуть належати як до фразеологічних єдностей так і до ідіом (Баран, 1999). Проте уникає чітких критеріїв вмотивованості та перекладів фразеологічних одиниць.

Однак, сучасний лінгвіст Т. Кияк аналізує фразеологічні єдності в лексиконі як цілісні компоненти, котрі еквівалентні певній частині мови: іменнику, прикметнику, дієслову та ін. За словами Т. Кияка: „Фразеологічні єдності не утворюють завершеного речення та характеризуються семантичною трансформацією всіх компонентів, унаслідок чого в мовленні реалізується їх сукупний узагальнено-цілісний смисл” (Кияк, 2006, с. 181). До фразеологічних єдностей належать: а) ідіоми; б) кінограми; в) колокації; г) фахові фрази; д) кліше; е) авторські вирази; є) компаративні фразеологізми; ж) парні словосполучення; з) модельні утворення. Для детальнішої характеристики та вживання фразеологічних єдностей в художньому тексті використаємо приклади із твору «Копійчаний роман» німецького письменника Б. Брехта.

Бертольд Брехт – німецький драматург, режисер, засновник епічного („діалектичного”) театру. Його творчість відносять до плеяди

найвизначніших письменників ХХ ст. Провідні ідеї драматургії та поезії Б. Брехта не залишаються в минулому. З кожним роком вони набувають все більшої популярності. Театри усього світу ставлять п'єси Б. Брехта, відкриваючи в них нові сторони, які приваблюють глядачів. Серед найвідоміших комедій та драм автор виділяє такі твори як : „Тригрошова опера” або „Копійчаний роман”, „Матінка Кураж та її діти”, „Що той солдат, що інший”, „Кавказьке крейдове коло” та ін.

„Тригрошова опера” або „Копійчаний роман” – схематична драма в якій автор випрацьовував теорію „епічного театру”, називаючи її „повчальною”. В „Тригрошовій опері” (1928) Б. Брехт використав сюжет „Опери жебраків” англійського драматурга Дж. Гея, який пародіював оперу Г. Генделя, написану двісті років тому. Б. Брехт, переробивши „Опери жебраків”, переніс дію у вікторіанську Англію та змінив трактування характерів головних персонажів (Кузьменко, 2010, с. 164). Починаючи читання твору, з самого початку звертаємо увагу на оригінал заголовку та його переклад. Наприклад, дослівне значення назви твору *Die Dreigroschenoper* означає *Три пенні*, втім при використанні літературного перекладу отримуємо „Тригрошова опера” („Копійчаний роман”). Автор у своєму творі застосовує один із видів фразеологічних єдностей – фахові фрази. Фахові фрази – це мовні одиниці, котрі можуть мати як ідіоматичний, так і неідіоматичний характер. На наведеному прикладі показано, що дослівний переклад *Три пенні* має два значення: 1) змінна грошова одиниця багатьох країн і територій, які в різний час входили до складу Британської імперії. Найвідомішими є британські пенні; 2) збити копійку (заощаджувати на чомусь).

Вступна частина драми „Тригрошова опера” („Копійчаний роман”) розпочинається сценою мешканців лондонського дна – грабіжників, жебраків, повій не для того, щоб глядач бідкався з приводу їхнього сумного становища. В ній герої такі ж самі ділки, як і представники лондонського Сіті. Жебрацтво – професія в порівнянні з грою на біржі. Митець інтерпретує ідею заробітку через фразеологічні колокації (Phraseologische Kollokationen): „Засукуй рукава!”, тобто старанно берись до роботи – „*Krempeln Sie die Ärmel hoch!*”, – говорить літній чоловік головному героєві Ф'юкумбі.

Б. Брехт у своєму творчому доробку „Тригрошова опера” („Копійчаний роман”) намагається кожною дієвою особою здивувати та вразити глядача несподіваним вчинком, дотепним слівцем, зверненою до залу піснею (Кузьменко, 2010). Так, у першій книзі драми „Кохання і одруження на осліп Полі Пічем”, Б. Брехт користується модельними утвореннями. Модальні утворення (Modellbildungen) складаються з двох однакових слів, поєднаних прийменником або дефісом (Кияк, 2006, с. 186). Прикладом виступає цитата з твору „Тригрошова опера” („Копійчаний роман”): „*Треба бути гордою мені. Щоб не довелося плакати-рудати*”. – „*Du musst stolz auf mich sein. Um nicht weinen- weinen zu müssen*” (Фрадкін, 1984, с. 31). Б. Брехт порівнює злочинний та респектабельний світ. Він створює подвійну пародію, що компрометує

антагоністів буржуазного суспільства. Письменник їх зображує як втілення моральної чистоти, переконуючи читачів в тому, що розвиток інстинкту пристосовництва змушує забути про мораль: „*Певна річ, відмовлятися від своїх зискових махінацій людей ніщо не примусить, але вони часто не можуть опиратись бажанню хоч трохи затерти наслідки (прикидатися)*”. – „*Natürlich wird nichts die Menschen dazu zwingen, ihre behaupteten Machenschaften aufzugeben, aber sie können dem Drang oft nicht widerstehen, selbst wenn sie eine kleine Wirkung haben*”. Авторський фразеологічний вираз (Autophraseologismen) *затерти наслідки* увиразнює проблематику твору.

Отже, фразеологічні єдності утворюють підвиди, які об'єднуються у спільну лексико-фразеологічну систему. Аналіз драми „Тригрошова опера” („Копійчаний роман”) Б. Брехта показує, що специфічні властивості фразеологічних єдностей дозволяють їх диференціювати. Переклад фразеологічних єдностей є важливим елементом як у мові, так і в художньому тексті. Для цього потрібно використовувати не тільки описовий метод, а й різноманітні лексико-граматичні та лексико-синтаксичні трансформації, генералізації, конкретизації.

Список використаної літератури

1. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови. Київ, 1998. 391 с.
2. Баран Я. А., Зимомря М. І. Фразеологічні основні тенденції. Ужгород, 1999. 176 с.
3. Брехт Б. Трехгрошовый роман. Москва: Правда, 1984. 432 с.
4. Зеленько А. С. Загальне мовознавство. Київ: Знання, 2011. 380 с.
5. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Теорія і практика перекладу. Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.
6. Кузьменко В. І. Історія зарубіжної літератури XX ст. Київ: Академія, 2010. 496 с.
7. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту. Вінниця: Нова книга, 2005. 416 с.
8. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології. Черкаси: Брама, 2004. 276 с.

References

1. Baran, Ya. A. (1998). Frazeolohiia u systemi movy [Phraseology in the language system]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Baran, Ya. A. & Zymomria, M. I. (1999). Frazeolohichni osnovni tendentsii [Phraseology main trends]. Uzhhorod [in Ukrainian].
3. Brekht, B. (1984). Trekhgroshovyi roman [The Threepenny Opera]. Moskva: Pravda [in Russian].
4. Zelenko, A. S. (2011). Zahalne movoznavstvo [General linguistics]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
5. Kyiak, T. R., Naumenko, A. M. & Ohui, O. D. (2006). Teoriia i praktyka perekladu [Theory and practice of translation]. Vinnytsia: „Nova knyha” [in Ukrainian].
6. Kuzmenko, V. I. (2010). Istoriia zarubizhnoi literatury XX st. [History of foreign literature of the twentieth century]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
7. Naumenko, A. M. (2005). Filolohichniy analiz tekstu [Philological analysis of the text]. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].
8. Selivanova, O. O. (2004). Narysy z ukrainskoi frazeolohii [Essays of Ukrainian phraseology]. Cherkasy: Brama [in Ukrainian].

Рева І. А. Аспекти перекладу фразеологічних єдностей в творі „Копійчаний роман” Б. Брехта

У статті проаналізовано комунікативно-прагматичну спрямованість лінгвістики. Встановлено бінарний характер української і німецької мови. Розглянуто термін „науково-технічна термінологія”. Схарактеризовано зміст, різновиди лексичної системи як частини мови. Окреслено механізми виникнення процесу зародження і розвитку фразеології в національних мовах. Висвітлено погляди вчених на розуміння проблеми фразеології як системи. Визначено види фразеологічних єдностей, їхнє використання в мові та художньому тексті. З’ясовано прагматичний потенціал перекладених фразеологічних єдностей в драмі „Копійчаний роман” німецького класика Б. Брехта. Зроблено огляд філософсько-поетичних ідей німецьких письменників періоду ХІХ – ХХ ст. Обґрунтовано кількісну та якісну характеристику, а також виявлено домінантні типи фразеологічних єдностей на наведених прикладах із твору „Копійчаний роман” Б. Брехта. Досліджено поняття „індивідуалізована мова персонажів”. Звернено увагу на особливості та теоретичні засади „епічного театру”.

Ключові слова: науково-технічна термінологія, фразеологія, фразеологічні єдності, лексична система, фахові фрази, модальні утворення, авторський фразеологічний вираз.

Рева І. А. Аспекты перевода фразеологических единств в произведении „Трехгрошовый роман” Б. Брехта

В статье проанализирована коммуникативно-прагматическую направленность лингвистики. Установлен бинарный характер украинского и немецкого языка. Рассмотрен термин „научно-техническая терминология”. Охарактеризовано содержание, разновидности лексической системы как части речи. Определены механизмы возникновения процесса зарождения и развития фразеологии в национальных языках. Освещены взгляды ученых на понимание проблемы фразеологии как системы. Определены виды фразеологических единств, их использование в речи и художественном тексте. Выяснено прагматический потенциал переведенных фразеологических единств в драме „Трехгрошовый роман” немецкого классика Б. Брехта. Сделан обзор философско-поэтических идей немецких писателей периода ХІХ – ХХ вв. Обоснованно количественную и качественную характеристику, а также выявлены доминантные типы фразеологических единств на приведенных примерах из произведения „Трехгрошовый роман” Б. Брехта. Исследовано понятие „индивидуализированная речь персонажей”. Обращено внимание на особенности и теоретические основы „эпического театра”.

Ключевые слова: научно-техническая терминология, фразеология, фразеологические единства, лексическая система, специализированные фразы, модальные образования, авторское фразеологическое выражение.

Reva I. A. Translation aspects of phraseological units in book „The Threepenny Opera” by B. Brecht

The article analyzes communicative and pragmatic orientation of linguistics. The binary character of Ukrainian and German has established. The term scientific and „Scientific and technical terminology” has considered. The meaning, varieties of lexical system as a part of language have characterized. The origin mechanisms of the process and development of phraseology in national languages have outlined. The views of scientists on understanding the problem of phraseology as a system have elucidated. The types of phraseological unities, their using in language and artistic text have determined. The pragmatic potential of translated phraseological unities in the drama „The Threepenny Opera” by the German classic B. Brecht has founded. The review of the philosophical and poetic ideas of German writers of the nineteenth and twentieth centuries has made. Quantitative and qualitative characterization has substantiated. The dominant types of phraseological unities in the examples given from the book „The Threepenny Opera” by B. Brecht have revealed. The „concept individualized language characters” has explored. Attention is paid to the peculiarities and theoretical foundations of „epic theater”.

Key words: scientific and technical terminology, phraseology, phraseological unities, lexical system, specialized phrases, modal formations, author’s phraseological expression.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2020 р.

Стаття прийнята до друку 20.02.2020 р.

Рецензент – к. пед. н., доц. О. М. Биндас